

ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΨΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ «ΘΛΙΜΜΕΝΗΣ ΤΡΥΓΟΝΑΣ»

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Μὲ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἠμποροῦν νὰ ἐπιγραφοῦν μερικὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῶν διακρίνονται εἰς τρεῖς κατηγορίας: α') Τὸ τραγούδι, ὅπου τὸ πουλὶ παραπονεῖται, διότι οἱ ἄνθρωποι, ὁ ποταμὸς ἢ ἄλλος τις ἐχθρὸς καταστρέφουν τὴν φωλεάν του, ὅπου καὶ ἂν τὴν κτίσῃ. Τὸ πουλὶ αὐτὸ εἰς τὰς πλείστας τῶν παραλλαγῶν εἶναι *τρυγόνα ἢ μοναχὴ, ἢ ὄρφανή, ἢ παινεμένη, ἢ ξένη, ἢ θλιβερὴ* κτλ. β') Τὸ τραγούδι, εἰς τὸ ὁποῖον ἢ πέρδικα κλαίει καὶ καταραῖται τὸν ἀετόν, τὸ σαῖνι (γεράκι) ἢ τὸν πετρίτην, διότι τῆς ἔφαγε τὸ ταῖρι της¹⁾. γ) Τὸ τραγούδι, ὅπου ἢ τρυγόνα ἢ τὸ παγῶνι θρηνεῖ, διότι ἔχασε τὸ ταῖρι του²⁾.

Τὰ ἔσματα αὐτὰ εἰς διαφόρους περιστάσεις ἠδόμενα ἐκφράζουσιν διὰ τοῦ συμβολισμοῦ τῶν συναισθημάτων, τὰ ὁποῖα ὁ δημοτικὸς ποιητὴς γνωρίζει μὲ σοφὸν τρόπον νὰ προσαρμύξῃ εἰς τὴν ζωὴν τῶν πουλιῶν, δημιουργῶν οὕτω ἀληθινὰ ποιητικὰ ἔργα.

Πλὴν τούτων ἔχομεν καὶ δύο τύπους μοιρολογίου, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν αὐτὴν περίπου ὑπόθεσιν καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν τρυγόνα, τὴν πέρδικα, τὸν κοῦκκο καὶ τὴν ἐλαφίνα, πὺ ὅχι μόνον θρηνοῦν, διότι ἔχασαν τὸ ταῖρι τῶν, τὰ παιδιὰ ἢ τὸν ἀδελφόν τῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοτυρανοῦνται ἐξ ἀπογνώσεως.

Προτιθέμενος εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην νὰ δείξω τὴν συνάφειαν τοῦ θέματος τῶν ἐν λόγῳ ἔσμάτων πρὸς βυζαντινὰ κείμενα, θὰ παραθέσω ἐκ τούτων παραλλα-

¹⁾ Βλ. παραλλαγὰς τοῦ ἔσματος: ΛΑ (=Λαογραφ. Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) ἀρ. 1692, σ. 46,3 ἐξ Ἀγίου Γεωργίου Παρνασσίδος, συλ. *Εὐθ. Γούβαλη*, στίχ. 2-3, ἀριθ. 1665 Δ', σ. 44 ἐξ Ἰωαννίνων, συλ. *Δ. Β. Οἰκονομίδου*, 1951, στίχ. 2, αὐτόθι, σ. 46 ἐκ Ζαγορίου, στίχ. 3, ἀριθ. 1530, σ. 7 ἐκ Δελφῶν, συλ. *Τοῦλ. Παπαριά - Δήμ. Καράμπολη*, 1945, στίχ. 2, ἀριθ. 1542, σ. 288-91 ἐξ Αἰτωλίας, 1926, στίχ. 3, ἀριθ. 1571, σ. 257 ἐκ Γρεβενητίου, συλ. *Δ. Παπᾶ*, 1940, στίχ. 3 κτλ.

²⁾ Βλ. ΛΑ ἀριθ. 787, σ. 9-10 ἐκ Θεσσαλίας, συλ. *Χ. Κ. Περιίκου*, ἀριθ. 1569, Γλωσσ. καὶ λαογρ. σύμμεικτα ἐπαρχ. Κονίτσης, Ἡπειρ. Ἐταιρ. τ. Β', σ. 27, 74, συλ. *Χ. Ν. Ρεμπέλη*, 1929.—*Ὁ ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος*, τ. Η' (1874), σ. 408, ἀριθ. 17 (11) ἐκ Λευκάδος κτλ.

³⁾ Βλ. *Ἄνδρ. Τσιγκοπούλου*, Δημῶδη ἔσματα 1896, σ. 27-8, ἀριθ. 18. ΛΑ ἀριθ. 1162 Β', σ. 130 ἐκ Λατσίδας Μεραμβέλου Κρήτης, συλ. *Μαρ. Λιουδάκη*, 1938, καὶ ἀριθ. 125 (113-114 XXX(λ)) ἐκ Στεμνίτσης Γορτυνίας.

γὰς μόνον τοῦ ἄσματος τῆς γ' ὡς ἄνω κατηγορίας καὶ τοῦ μοιρολογίου τῆς «θλιμμένης τρυγόνας» καὶ «τῆς ἐλαφίνας», ὡς συναφεστέρας πρὸς τὰ κείμενα αὐτά.

Τῆς γ' κατηγορίας τοῦ ἄσματος τῆς «θλιμμένης τρυγόνας» ἔχομεν δύο τύπους: 1) τῆς τρυγόνας, ποὺ ἔχασε τὸ ταίρι της καὶ αὐτοτυραννεῖται καὶ 2) τοῦ παγωνιοῦ, ποὺ ἔχασε τὸ ταίρι του καὶ δὲν θέλει πλέον νὰ σμίξῃ μὲ ἄλλο πουλί.

Τοῦ πρώτου τύπου ἔχομεν τρεῖς μόνον παραλλαγὰς, ἕξ ὧν ἡ ἐκ Λασιίδας Μεραμβέλου Κρήτης¹⁾ καὶ ἡ ἐκ Στεμνίτσης Γορτυνίας²⁾ εἶναι ἀνέκδοτοι, ἡ δὲ τρίτη, ἀδήλου τόπου, τυγχάνει δημοσιευμένη ὑπὸ Ἄ. Τσικνοπούλου³⁾. Παραθέτω κατωτέρω τὴν ἐκ Λασιίδας Μεραμβέλου Κρήτης παραλλαγὴν, διότι αὕτη ἔχει τὸ θέμα τῆς αὐτοτυραννήσεως, ποὺ λείπει ἀπὸ τὴν ἐκ Στεμνίτσης παραλλαγὴν⁴⁾ παραλείπω δὲ τὴν ὑπὸ Ἄ. Τσικνοπούλου δημοσιευθεῖσαν, διότι αὕτη ἀποτελεῖ παραφθορὰν τοῦ ἄσματος⁴⁾.

1.

*Ἐγὼ ἴμαι κεῖνο τὸ πουλί, ὅπου τὸ λὲν σαῖρι⁵⁾,
σὰ χάσῃ τὸ ταιράκι ντου μπλιό ντου νερὸ δὲν πίνει.*

*Μὰ σὰ διψᾷ καὶ καλὰ καὶ δὲ μπορ' ἄ περάσῃ,
βάνει τὸ ποδαράκι ντου καὶ τὸ νερὸ ταράσσει.*

5) *Βάνει τὸ ποδαράκι ντου καὶ τὸ νερὸ θελαίνει
καὶ τὴν ἄσκιά ντου δὲ χωρεῖ⁶⁾ καὶ πίνει καὶ χορταίνει.*

(Ἄννα Μηλιαρᾶ, 44 χρόνων, Λασιίδα)

Τοῦ δευτέρου τύπου τοῦ ἄσματος ἔχομεν μίαν μόνον παραλλαγὴν, προερχομένην ἕξ Ἁγίου Γεωργίου Λασηθίου καὶ δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Μ. Λιουδάκη⁷⁾.

2.

Τὸ περιστέρι ἀπὸ γιαλό, τὸ βάρσαμ' ἀπ' ἄορι,

¹⁾ ΛΑ ἀριθ. 1162 Β', σὺλ. Μαγ. Λιουδάκη, 1938, σ. 130.

²⁾ ΛΑ 125 [113-114 XXX (λ')].

³⁾ Ἄ. Τσικνοπούλου, ἔ.ἀ. σ. 27-8, ἀριθ. 18.

⁴⁾ Τοῦτο ἐμφαίνεται ἐκ τῶν στίχων 3-7:

*κι ἐγὼ τρυγόν' ἢ δυστυχῆς σὴν ἔρημο θὰ πάω,
ἐκεῖ νὰ μένω μοναχὴ μὲ στεναγμὸ μὲ πόνο,
γιατ' ἔχασα τὸ ταίρι μου, τὸ πολυγαπημένο.
Χαρῆτε σεῖς, καλὰ πουλιά, χαρῆτε σεῖς τὴ νιότη σας
στολίσατε τὴν φύσιν μὲ τὰ γλυκὰ σας ἄσματα.*

⁵⁾ Εἶναι παράδοξος ἡ ὑποκατάστασις τῆς τρυγόνος διὰ ὀνόματος δηλοῦντος τὸ γεράκι. Πιθανῶς αὕτη ὀφείλεται εἰς λόγους ὁμοιοκαταληξίας.

⁶⁾ χωρεῖ = θωρεῖ.

⁷⁾ Ἐπετ. Ἐτ. Κρητ. Σπουδῶν τ. Γ', 1940 σ. 389 κέ. ἀρ. 3.

τὸ δάσο -ν- ἐγυρέφανε νὰ βροῦνε τὸ παγῶνι.

Καὶ πάσινε καὶ βρίσκουν το μόνια κι ἀμοναχό ντου,
κι ἦτον κλιτό κι ἀπόκλιτο καὶ παραπονεμένο.

5 *Κι ἡ πέρδικα τὸ ρώτηξε, γιάντ' ἄναι πονεμένο.*

Ἔχασα ἄν τὸ ταίρι μου τὸ πολυπρικομένο.

— Σώπασε, μὲ τὸ ταίρι σου, κι ἐγὼ σοῦ βρίσκω ταίρι,
τὸ περιστέρι τ' ἄγολο χεϊμῶναν καλοκαίρι.

10 *— Δὲ θέλω μπλιό μου συντροφιὰ, ἂν εἶν' καὶ περιστέρι,
μόνο δὰ μείνω στὰ δεντρά, καθὼς ἀπὸν μοῦ βγαίνει,
ἄκειά ποὺ σφρυρίζουν τὰ δεντρά, ἄκειά ποὺ βροντοῦν τὰ ρυάκια,
κι ἄς τάξω καὶ δὲν ἤμουνε ποὺ τὰ ἄχα τὰ κανάκια¹⁾
καὶ στὰ περβόλια γύριζα καὶ στὰ δεντρά κελήδου,
δμάδι μὲ τὸ ταίρι μου κι ὄλο τὸν κόσμον ἐχάρον.*

(Ἀφροδίτη Στιβαχτάκη, 69 χρονῶ (1939), Ὁ Αἰ. Γεώργιος)

Εἰς τὸν πρῶτον τύπον τοῦ μοιρολογίου, ἡ τρυγόνα θρηνεῖ καὶ αὐτοτυραννεῖται ἐξ ἀπογνώσεως διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ συντρόφου της. Τοῦτου γνωρίζομεν δύο μόνον παραλλαγὰς, τὴν μίαν ἐκ Λάστας, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Ν. Λάσκαρη²⁾ καὶ περιληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου εἰς τὰς Ἑκλογὰς του³⁾, καὶ τὴν ἑτέραν ἐκ Βουρβούρων Κυνουρίας, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἑπ. Παπαμιχαήλ⁴⁾, τὴν ὁποίαν κατὰ προτίμησιν παραθέτω :

3.

*Τῆρα μὴ μοιάσης τοῦ λαγοῦ, ὅπου γεννάει κι ἀρνιέται,
παρὰ μοιάσε τῆς πέρδικας, τῆς χλιβερῆς τρυγόνας,
ποὺ κάνει δεκοχτῶ πουλιά, κανένα δὲν ἀρνιέται.*

Κι ἂν σκύψη αἰτὸς καὶ πάρη ἓνα, ἓνα ἀπὸ τὰ πουλιά της,

5 *χρόνον κάνει νὰ πιῆ νερὸ καὶ μῆνες νὰ λαλήση,
κι ὅπου εὔρη μαῦρο κάφαλο, πάει νὰ τὰ βοσκίση,
κι ὅπου εὔρη βρούση, κρυόβρυση, θελώνει καὶ τὸ πίνει,
κι ὅπου εὔρη δροσοχόρταρο, μαραίνει καὶ τὸ τρώει.*

Ὁ δεύτερος τύπος τοῦ μοιρολογίου φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα «τῆς ἐλαφίνας»⁵⁾.

1) *κανάκια* = χάδια.

2) Ν. Λάσκαρη, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της, Πύργος 1926, σ. 557-58.

3) Ν. Γ. Πολίτου, Ἑκλογαί, ἔκδ. 3η, Ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 207, ἀρ. 182.

4) Ἑπ. Παπαμιχαήλ, Τραγούδια Βουρβούρων, Λαογραφία Ε' (1915) σ. 575, ζ'.

5) Μὲ τὸ μοιρολόγι «τῆς ἐλαφίνας» ἠσχολήθη ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης εἰς τὸ ἄρθρον :

Τοῦ μοιρολογίου τούτου συνεκεντρώθησαν μέχρι τοῦδε ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἐργείῳ ὑπὲρ τὰς 40 παραλλαγὰς¹⁾, ἐξ ὧν παραθέτω κατωτέρω δύο ἀνεκδότους, τὴν μίαν ἐκ Χαλκιδικῆς, ὅπου ἡ ἐλαφίνα θρηνεῖ καὶ αὐτοτυραννεῖται, διότι κυνηγὸς τῆς ἐσκότωσε τὸ παιδί της, τὴν δὲ ἄλλην ἐκ Ζυγοβιστίου Γορτυνίας, ὅπου ὁ κοῦκκος ἐπίσης αὐτοτυραννεῖται, διότι ἔχασε τὸν ἀδελφόν του.

4.

*Ὅλα τὰ λάφια στὰ βοσκιά, ὅλα δροσολογοῦνται,
μόν' μιὰ λαφίνα μοναχὴ πλιά δὲν δροσολογιέται.*

*Ὅλου τ' ἀπόσκια περπατεῖ, τ' ἀπόσκια καταβαίνει
κι ὅπ' εὖρη γαργαρό νερὸ θολώνει καὶ τὸ πίνει.*

- 5 *Κι ὁ ἥλιος τὴν καταπατεῖ²⁾ κι ὁ ἥλιος τὴ ρωτάει·
«Γιατί, λαφίνα μ', μοναχὴ, γιατί, λαφίνα μ', ξένη,
ὅλο τ' ἀπόσκια περπατεῖς κι ἄριστερὰ πλαγιάζεις
κι ὅπ' εὖρης γαργαρό νερὸ θολώνεις καὶ τὸ πίνεις;
— Ἐγὼ ἔλεγα νὰ μὴν τὸ πῶ, νὰ μὴν τὸ μαρτυρήσω.*

- 10 *μὰ τώρα πὺν μ' ἐρώτησες, θὰ σὶ τὸ μαρτυρήσω.
Δώδεκα χρόνους ἔκαμα στείρια καὶ δαμαλίδα
κι ἀπάν' στὰ δεκατέσσερα βγῆκα μὲ ριὸ μωσχάρι
καὶ τὸ ἴμαθα νὰ περπατῆ καὶ τὸ ἴμαθα νὰ βόσκη
καὶ τὸ ἴμαθα νὰ κρύβεται στῆς σπυλαθοριᾶς τῆ ρίζα.*

- 15 *Μὰ κἂν ὁ χρόνος τὸ ἴφρε, κἂν ἡ δική μου μοῖρα,
βγῆκε τὸ βασιλόπουλο νὰ λαφοκνηγήσῃ
καὶ ρίζαν καὶ τὸ βάρεσαν τὸ δόλιο μου μωσχάρι³⁾.*

5.

Ἄδερφια ξεχωρίζουνε καὶ τὰ βοννά ραγίζουν,

τὰ δέντρα ξερορίζωνονται, τρεῖς ποταμοὶ γινῶνται.

Ὁ κοῦκκος⁴⁾ ἔχασ' ἀδερφό, τρεῖς χρόνους δὲν ἐλάλει.

Συμβολισμὸς ἢ ἀλληγορία στὴν ποίηση, Νέα Ἑστία, τόμ. 25, τεύχ. 289, 1 Ἰανουαρίου 1939, σ. 10-14. Τὸ ἄρθρον τοῦτο εἶναι ἄσχετον πρὸς τὸ θέμα μας.

¹⁾ Βλ. τὸν σχετικὸν φάκελλον τοῦ ΛΑ.

²⁾ καταπατῶ = παρατηρῶ, κατασκοπεύω, δοκιμάζω.

³⁾ ΛΑ ἀριθ. 1 (79, 26) Χαλκιδική.

⁴⁾ Περὶ τοῦ κοῦκκου γνωρίζω τὴν ἐξῆς παράδοσιν: «Κούκου φωνάζει στὸ χαμένο του ἀδερφό· ὅταν δηλαδὴ κάποιε ἔπαιζαν «κρυφτίσα», ὁ ἀδελφός του χάθηκε· αὐτὸς δὲ νομίζοντας, ὅτι ὁ ἀδερφός του κρύπτεται ἀκόμη, ἐφώναζε κούκου-κούκου, διὰ νὰ πάη νὰ τὸν ξετριπώσῃ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ φωνάζῃ ἀκόμη». ΛΑ 1435, σ. 3, Ἰ. Ράγκος, Βράχα Εὐρυτανίας, 1939.

- χρόνια κάνει νὰ πιῆ νερὸ καὶ μήνους νὰ βοσκήσῃ,
 5 κι ἂν εὖρῃ ξάστερο νερό, θολώνει καὶ τὸ πίνει,
 κι ἂν εὖρῃ μαύρη καβαλιά, θὰ σκύψῃ νὰ βοσκήσῃ.
 Τ' ἄλλα πουλιὰ τοῦ λέγανε, τ' ἄλλα πουλιὰ τοῦ λένε :
 « Ἀλάσῃ, κοῦκκο, λάλῃσῃ, καθὼς ἐμεταλάλεις
 καὶ μὴν τὸ λὲς βραχνὰ βραχνὰ καὶ παραπονεμένα.
 10 — Τί νὰ λαλήσω, τί νὰ εἰπῶ καὶ τί νὰ τραγουδήσω,
 ποῦ χασα τὸ λταιράκι μου τὸ μπολναγαπημένο ;¹⁾).

(Ἐγράφῃ καθ' ὑπαγόρευσιν Ἑλένης Γ. Οἰκονόμου, ἐτῶν 60, ἀγραμμάτου)

*Ἐνταῦθα πρέπει νὰ προσθέσω καὶ τὸ δίστιχον :

6.

Νὰ ἴμοιαζα ἐγὼ τοῦ τρυγονιοῦ στὴν ἀναπιστοσύνη,
 π' ὅταν χάσῃ τὸ ταίρι του πλιό <τον> νερὸ δὲν πίνει²⁾).

*Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἀπαντᾷ, καθ' ὅσον δύναμαι νὰ γνωρίζω, τὸ δημοτικὸν ἄσμα τῆς «θλιμμένης τρυγόνας, ὅπως π. χ. ἐν Ἰταλίᾳ³⁾, ἐν Γερμανίᾳ⁴⁾, ἐν Ρωσίᾳ⁵⁾ καὶ ἐν Ρουμανίᾳ. Εἰς τὸ ρουμανικὸν ἄσμα ἡ τρυγὼν, ὅταν χάνῃ τὸ ταίρι της, κλαίει καὶ ὀδύρεται, ἡ λύπη της εἶναι ἀπαρηγόρητος, καὶ ἐπιζητεῖ ν' ἀποθάνῃ παρουσιαζομένη ἐπίτηδες ἐνώπιον τοῦ κυνηγοῦ, διὰ νὰ τὴν φονεύσῃ, δὲν τῆς ἀρέσουν τὰ πράσινα κλωνάρια τῶν δένδρων, ἀλλὰ τὰ ξηρόκλαδα, ὅπου πηγαίνει καὶ καθίζει, καί, ὅταν διψᾷ, θολώνει τὸ νερὸ καὶ ἔπειτα τὸ πίνει⁶⁾, ὡς περὶ του συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ δημῶδη ἄσματα.

Πλὴν δὲ τῶν ἑλληνικῶν καὶ ξένων δημῶδων ἄσμάτων τῆς «θλιμμένης τρυγόνας» μᾶς εἶναι γνωστὰ καὶ δύο μὲ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν φαναριωτικὰ στιχοπλόκια. Ἐκ τούτων τὸ μὲν ἐν περιλαμβάνεται εἰς ἀνώνυμον ποιητικὴν συλλογὴν τῶν προ

¹⁾ ΛΑ ἀριθ. 125 [162-163, CXIII (ι')] Ζυγοβίσι (Γορτυνίας).

²⁾ Neugriechische Lieder, Disticha und Sprichwörter aus der v. *Haxthausen'schen* Sammlung von *Gustav Soyter*, Λαογραφία ΙΑ' (1934) σ. 208, Α9,40. Πρβλ. καὶ τὸ δίστιχον :
 οὐκ τὴν τρυγόνα χλίβεται, οὐκ τὸ παρὶ μαδιέτα
 οὐκ τοῦ κοράκου τὸ φτερό μαυρίζ' ἢ φορεσιά της.

³⁾ Πρβλ. τὰς ἐκ Τοσκάνης καὶ Σικελίας παραλλαγὰς τοῦ ἄσματος ἐν *Bogdan Petricicu Hasdeu*, *Cuvente den batrâni*, τ. II, Bucur. 1879, σ. 728-730.

⁴⁾ *F. Lauchert*, *Geschichte des Physiologus*, Strassburg, 1889, σ. 225-228.

⁵⁾ *E. Dvoicenco*, *Vieata si opera lui C. Stamati*, Bucur. ἄ.χ. σ. 104.

⁶⁾ Βλ. τὰς παραπομπὰς περὶ τοῦ ἄσματος «*Amarâta turturea* = Θλιμμένη τρυγόνα» εἰς τὰς ρουμανικὰς συλλογὰς δημοτικῶν τραγουδιῶν ἐν *A. Camariano*, *Influenta poeziei lirice neogrecesti asupra celei românești*, Bucur. 1935, σ. 18-19.

τοῦ 1821 χρόνων ¹⁾, τὸ δὲ ἄλλο ἐδημοσιεύθη βραδύτερον ²⁾. Ταῦτα ἀναδημοσιεύω ἔνταῦθα, διότι περιλαμβάνονται εἰς λίαν σπανίζοντα καὶ δυσεύρετα ἔντυπα:

<p><i>Τὸ τρυγόνι πῶς πονεῖ</i>
φαίνεται ἀπ' τὴν φωνήν,
κι ἀπὸ τὰ κινήματά του,
δείχνει ὄλην τὴν καρδιά του.</p> <p>5 <i>Καὶ ἂν δὲν τὸ ὠφελᾷ,</i>
<i>πάλ' αὐτὸ μελαγχολᾷ,</i>
<i>χάνοντας τὸν σύντροφόν του</i>
<i>ἀπ' τὸ πλάγι τὸ δικόν του.</i>
<i>Ὅπ' αὐτὸ περιπατεῖ</i></p> <p>10 <i>θάνατον πάντα ζητεῖ.</i>
<i>Δὲν εὐφραίνεται χορτάρι,</i>
<i>παρὰ τὸ ξηρὸ κλωνάρι.</i>
<i>Ὅπου βλέπει κνηγόν</i>
<i>ἐκεῖ τρέχει μοναχόν,</i></p> <p>15 <i>διὰ νὰ τὸ θανατώσῃ</i>
<i>ἀπ' τὸν κόσμον νὰ γλυτώσῃ.</i>
<i>Πάντοτε αὐτὸ θρηνεῖ,</i>
<i>ποτὲ δὲν ἀμνημονεῖ,</i>
<i>πάντως τὸ δικόν του ταίρι</i></p> | <p>20 <i>πουρόν, βράδν, μεσημέρι.</i>
<i>Κι ἂν ἀπὸ μπαχιζὲν περνεῖ</i>
<i>μήτε νὰ ἰδῇ γυρνεῖ.</i>
<i>Ἄπο κάθε προαινάδα</i>
<i>δὲν λαμβάνει ροστιμάδα.</i></p> <p>25 <i>Τὸ νερόν πρώτα θολώνει,</i>
<i>κι ἔπειτα νὰ πιῇ ἀπλώνει.</i>
<i>Βρέχοντας καὶ τὰ πτερά,</i>
<i>νὰ τὰ ἔχῃ δροσερά.</i>
<i>Γιατὶ βγάξει ἡ καρδιά του</i></p> <p>30 <i>πῦρ καὶ καίγει τὰ πτερά του.</i>
<i>Αὐτὸ ποῦ ἔν' ἕνα πουλί</i>
<i>θλίβεται τόσον πολὺ</i>
<i>καὶ δὲν θέλει τὸ νὰ ζήσῃ</i>
<i>οὔτε νὰ καλοκαρδίσῃ.</i></p> <p>35 <i>Μὰ ἐγὼ μὲ λογικὸ</i>
<i>καὶ μὲ τέτοιο ριζικὸ</i>
<i>πρέπει πλέον νὰ γελάσω</i>
<i>ὅταν τὴν ἀγάπῃ χάσω;</i></p> |
|---|---|

«Ἐρωτος ἀποτελέσματα» σ. 166 ³⁾.

Ὁ ἀηδὼν καὶ τὸ τρυγόνι

<p><i>Τὸ φιλέρημον τρυγόνι</i>
<i>δὲν ὁμοιάζει τ' ἀηδόνι,</i>
<i>τὸ ἔρωτικὸν πουλί.</i>
<i>Ἐπειδὴ τ' ἀηδονάκι,</i></p> <p>5 <i>τὸ γλυκύτερον πουλάκι,</i></p> | <p><i>πάντα δὲν μελαγχολεῖ.</i>
<i>Καὶ τ' ἑταίρι του ἂν χάσῃ,</i>
<i>πάλιν γνώμην δὲν ἀλλάσσει,</i>
<i>πάλιν μετὰ τὴν χηρείαν</i></p> <p>10 <i>πιάνει ἄλλην ἑταιρείαν,</i></p> |
|---|--|

¹⁾ «Ἐρωτος ἀποτελέσματα ἦτοι ἱστορίαι ἠθικοερωτικαὶ μὲ πολιτικὰ τραγούδια, συντεθεισα μὲν εἰς τὴν ἀπλήν ἡμῶν διάλεκτον πρὸς εὐθυμίαν καὶ ἐγλενιζὲν τῶν εὐγενῶν νέων, ἀφιερωθεῖσα δὲ τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι Μαγίστῳ Κυρίῳ Κυρίῳ Στεφάνῳ Ἰωαννοβίκῃ. Ἐν Βιέννῃ 1792», σελ. 166.

²⁾ Ὑπὸ Karl Kind, Eunomia, Grimma 1827, σ. 40.

³⁾ Τὸ ὄσμα τοῦτο ἀπεμμήθη ἐν τῷ συνόλῳ του ὁ Ρουμάνος ποιητὴς Γεννακίτσα Βακαρέσκου. Βλ. A. Camariano, ἔνθ' ἄν. σ. 15-16 καὶ Poetii Vacaresti, ἔκδ. Cugetarea, Bucur. ἄν. χρ., σ. 43-44.

πάλιν κελαδεῖ γλυκά.
Πλήν τὸ καθαρὸν τρυγόνι
τὸ νεράκι τοῦ θολώνει

καὶ τ' ἐταίρι τοῦ ἄν χάση
15 περπατεῖ ὄλον ᾗ τὰ δάση
καὶ λαλεῖ ὄλον οἰκτρά¹⁾).

K. Kind, Eunomia, σ. 40, XVI

Ὅπως φαίνεται ἐκ τῶν ὡς ἄνω παρατεθέντων κειμένων, θέμα τῶν δημοδῶν ᾄσμάτων τῆς «θλιμμένης τρυγόνας» εἶναι ἡ ἀπεριόριστος θλίψις, εἰς τὴν ὁποίαν βυθίζεται τὸ πουλί (τρυγῶν ἢ πέρδικα ἢ παγῶνι ἢ κοῦκκος) ἢ ἡ ἐλαφίνα διὰ τὴν ἀπώλειαν τέκνου ἢ συζύγου ἢ ἀδελφοῦ καὶ ἡ ἀκολουθοῦσα τὴν θλίψιν ταύτην αὐτοτυράννησις ἐξ ἀπογνώσεως²⁾).

Τὸ θέμα τοῦτο μᾶς εἶναι γνωστὸν καὶ ἐκ τῆς δημόδους βυζαντινῆς φιλολογίας, ἀρχαιότερα δὲ πηγὴ αὐτοῦ εἶναι, νομίζω, ὁ «Φυσιολόγος», ἔργον ἀποδιδόμενον εἰς διαφόρους συγγραφεῖς, ἰδίᾳ εἰς τὸν Ἅγιον Ἐπιφάνιον³⁾ ἢ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον ἢ ἄλλους⁴⁾ καὶ συγγραφὴν κατ' ἄλλους μὲν ἐν Αἰγύπτῳ τὸν 2ον⁵⁾, κατ' ἄλλους δ' ἐν Παλαιστίνῃ τὸν 4ον μ. Χ. αἰῶνα καὶ ἐκεῖθεν διαδοθὲν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Δύσιν⁶⁾. Εἰς τὸ 36ον περὶ τρυγόνος κεφάλαιον τοῦ «Φυσιολόγου» ἀναγινώσκομεν :

721 Φίλανδρον ὄρνεον ἐστὶν τὸ θαυμαστὸν τρυγόνι
παρ' ἀπάντων τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τ' ἄλλα
πορεύονται γλυκύτατα ὁμοῦ εἰς μὴν ἀγάπην,
πορεύονται τ' ἀμφοτέρω εἰς τὴν αὐτῶν φωλέαν,
725 ποιοῦσιν δὲ τοὺς νεοσσοὺς ἀνά δυὸ εἰς τὴν γένναν.

¹⁾ «Τὸ τραγῳδῖον τοῦτο, ποῦ ἀπὸ ἑνὸς Ἑλλήνα ἐκ Κων/πόλεως ἐκράτησα, ὑπάρχει ἰδίως εἰς τὰς νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους». K. Kind, ἐνθ' ἄν. σ. 76, σημείωσις.

²⁾ Κατ' ἀνέκδοτον ἐξ Ἀπεράθου Νάξου παράδοσιν, καταγραφείσαν ὑπ' ἐμοῦ τὸ 1934, «ἡ τρυγὸνα, ἅμα θὰ χάση τὸ ταίρι τῆς, ἀναταράζει τὸ νερό, τὸ θολώνει κα' ὕστερος τὸ πίνει. Ὁ ἀρσενικός, δτινα χάση τὸ θηλυκό, ὑρεύγει το, ὑρεύγει το κι ἀνεζητᾷ το, ὥσπου νὰ τὸ βρῇ, κι ἂ' λάχη καὶ δὲ' ἀό' βρῇ, δὲ' φαίνεται ἡ φανὰ τῆς φανῆς του» (ἐξαφανίζεται). Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἰω. Πρωτονοταρίου ἢ Χαστέκα, ἐτῶν 70.

³⁾ Fr. Lauchert, ἐνθ' ἄν. σ. 65.

⁴⁾ J. B. Pitra, Spicilegium Solensmense, τ. 3, Paris 1855, σ. 101. Fr. Lauchert, ἐνθ' ἄν. σ. 65. κέ.

⁵⁾ K. Κρουμβάχερ, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας, μετάφρ. ὑπὸ Γ. Σωτηριάδου, τόμ. Γ', Ἐν Ἀθήναις 1900, σ. 178.

⁶⁾ K. Κρουμβάχερ, ἐνθ' ἄν. σ. 179. Περὶ τῆς μεταφράσεως αὐτοῦ εἰς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν βλ Δ. Β. Οἰκονομίδου, Τὰ ἑλληνικὰ δημώδη βιβλία κτλ. Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου τόμ. 6ος, Ἐν Ἀθήναις 1951, σ. 18·19.

Και ἐὰν λάχη ἐξ αὐτῶν ἕνας γὰ τελευτήσῃ,
 εὐθὺς τὸ ὑπομένοντα οὐδὲ σμίγει μὲ ἄλλον,
 ἀλλ' ἔχει θρηῆνον καὶ κλαυθμὸν ἄχρι τῆς τελευτῆς του,
 ὑπᾶ στὰ ὕψη τ' οὐρανοῦ, καμμουῶν οἱ ὀφθαλμοί του·
 730 τότε τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ὁμοῦ τε τὰς ἐσμίγει,
 καὶ πίπτει κάτω εἰς τὴν γῆν, κρούει διὰ ν' ἀποθάνῃ,
 εἰ δὲ καὶ ἀποτύχῃ τε, καὶ θάνατον οὐ λάβῃ,
 ὑπᾶ μέσα στὴν ἔρημον, στέκει τε μοναχόν του,
 καὶ κλαῖ, καὶ κόπτει, καὶ θρηνεῖ ἄχρι τῆς τελευτῆς του·
 735 καί, ὅταν θῆ γὰ πῆ νερόν, πρῶτα τὸ συνταράσσει,
 καὶ κάμνει το πολλὰ θολόν, καὶ τότε σκύπτει, πίνει,
 οὐδέποτε ἐσμίγεται μὲ κᾶτινα πουλάκια¹⁾.

Πλὴν τοῦ «Φυσιολόγου» τὸ θέμα τῆς «θλιμμένης τρυγόνας» ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰς συγγραφὰς τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Οὕτως ὁ Ὁριγένης εἰς τὰς Ὅμιλίας του εἰς τὸ Ἔσμα τῶν ἡσμάτων II, 10, λέγει: «...καὶ ἡ τρυγῶν γὰρ ἐνὶ μόνον συνέρχεται²⁾». Ἀστέριος ὁ Ἀμασειᾶς ἐπίσης εἰς τὸ Ε' κεφάλαιον τῶν Ὅμιλιῶν αὐτοῦ ἐκ τοῦ Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου εἰς τὸ «εἰ ἔξῃστιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν» ἐπάγεται: «Μιμεῖται δὲ τῶν τρυγῶνων τὴν ἄλογον καὶ φυσικὴν σεμνότητα. Καὶ γὰρ ἐκείνην τὴν ὄρνιν, φασίν, τῆς ὁμοβίου διαζευχθεῖσαν, ἀγαπᾷν διηνεκῆ τὴν χροεῖαν, καὶ ἐναντίως ἔχειν πρὸς τὴν περισσότερὰν εἰς τὸ τῆς πολυγαμίας εὐκόλον³⁾». Τέλος ὁ ἱερός Χρυσόστομος συμβουλεύει: «Μίμησαι, γύναι, τὴν τρυγόνα· ἐκείνη γὰρ ἐνὶ ἀνδρὶ μιγεῖσα, ἐτέρῳ οὐκ ἔτι μείγνυται· κἂν συμβῆ τὸν ταύτης ἄρρενα ὑπὸ ἰξεντοῦ θηραθῆναι, ἢ ὑπὸ ἀετοῦ ἀναλωθῆναι, ἐτέρῳ ἄρρени οὐκ ἐπιμείγνυται, ἀλλὰ μένει ἐκδεχομένη αἰετὸν ποθοῦμενον, καὶ τῇ ἐκείνου μνήμῃ ἐναποθνήσκει⁴⁾».

Εἶναι πιθανόν, ὅτι τὸ θέμα τῆς «θλιμμένης τρυγόνας», ποὺ συμβολίζει τὴν συζυγικὴν ἀφοσίωσιν⁵⁾ καὶ τὴν στοργὴν πρὸς τέκνα ἢ ἀδελφούς, εἰσηλθεν ἀπὸ τὸν «Φυσιολόγον» εἰς τὰς συγγραφὰς τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, διότι τὸ ἔργον τοῦτο, ὡς ὑπὸ τινῶν ὑπεστηρίχθη, ἐγράφη κατὰ τὸ β' ἡμισίον τοῦ 2ου μ. Χ.

¹⁾ Ch. Gidel - É. Legrand, Étude sur un poème grec inédit intitulé Ο ΦΥΣΙΟΛΟΓΟΣ. Suivie du texte grec, Paris 1873, σ. 265-266, στίχ. 721-737.

²⁾ Migne, P. G. 13, 132.

³⁾ Migne, P. G. 40, 236.

⁴⁾ Migne, P. G. 56, 589.

⁵⁾ Πρβλ. τὴν κοινὴν παροιμιώδη φράσιν ζοῦν σὰν τὰ τρυγονάκια.

αἰῶνος ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου συνητηθήσαν καὶ ἐκαρποφόρησαν αἱ ἑλληνικαί, ἑβραϊκαὶ καὶ ἀνατολικαὶ ἰδέαι. Ὡς δὲ λέγει ὁ Κ. Κρουμβάχερ, «ἴχνη τοῦ «Φυσιολόγου» ἀνευρίσκονται ἤδη εἰς τοὺς Ἑλληνας πατέρας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ 3ου καὶ 4ου αἰῶνος, ἦτοι Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, Ὡριγένην, Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον κ. ἄ. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουστίνος ὁ μάρτυς (ἐμαρτύρησε τὸ 165) ἐχρησιμοποίησεν ἰδέας τοῦ «Φυσιολόγου»¹⁾.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω βυζαντινῶν κειμένων τὸ θέμα τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν ἁσμάτων ἀπαντᾷ καὶ πολὺ βραδύτερον ἐν τῇ δημώδει βυζαντινῇ λογοτεχνίᾳ, εἰς τε τὸν «Πουλολόγον» καὶ εἰς τὸ μυθιστόρημα «Λύβιστρος καὶ Ροδάμνη». Εἰς τὸν «Πουλολόγον», ποίημα ἀποτελούμενον ἐκ στίχων 650, στενωῶς δὲ συγγενεῦον κατὰ τε τὴν οἰκονομίαν καὶ τὸ περιεχόμενον πρὸς τὴν «Διήγησιν τῶν τετραπόδων», οὗτινος τὴν γένεσιν πρέπει κατὰ τὸν Κ. Κρουμβάχερ νὰ τοποθετήσωμεν εἰς τὸ ἀΐμιον τοῦ 14ου αἰῶνος²⁾ τὸ «τρυγόνιν» ἐπιτιθέμενον κατὰ τῆς «κουρούνας», ἢ ὅποια τὸ χλευάζει, λέγει εἰς αὐτὴν:

443 Ἐμὲν ὑβρίζεις τὸ πτωχὸν θλιμμένον τὸ τρυγόνιν;
θλιμμένον εἶμαι πάντοτε, παντὸς ὁμολογῶ το.

445 Ὅποταν ἔλθῃ κυνηγὸς καὶ πιάσῃ μου τὸ ταῖρι,
εἰς δένδρον κάλλιστον χλωρὸν οὐ θέλω νὰ καθίσω,
οὐδ' εἰς λιβάδαν καθαρὰν οὐδ' εἰς δροσώδεις τόπους,
ἀμμὴ καθίζω πετρωτά, εἰς πέτραν στεφανέαν,
εἰς βορροκολεῖαν κάθομαι νερὸν θολὸν νὰ γέμη.

450 Πίνω ἂν θέλω τὸ λοιπὸν καὶ πέτομαι καὶ κλαίω,
καὶ πάντοτε μυρολογῶ τὸ πάγγλυκόν μου ταῖρι.
Καὶ σύ, βρωμοχρωτόμορφε, κουρούνα ξερασμένη,
περιγελαῖς καὶ μέμφεσαι, ἐμένα καταλέγεις,
τὸ ταπεινὸν καὶ θλιβερὸν ἀνόχλητον τρυγόνιν;³⁾.

Εἰς δὲ τὸ περιπαθὲς μυθιστόρημα «Λύβιστρος καὶ Ροδάμνη», οὗτινος ἡ πρώτη διατύπωσις πρέπει νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸν 14ον αἰῶνα⁴⁾, ἀπαντῶμεν τοὺς κατωτέρω στίχους:

136 «Βλέπεις ἐτοῦτο τὸ πουλίν», λέγει με τὸ «τρυγόνιν»;
Πάντως εἰς ὄρος πέτεται καὶ εἰς ἀέραν ἐντρέχει,

¹⁾ Κ. Κρουμβάχερ, ἔ. ἄ. Γ', σ. 178.

²⁾ Κ. Κρουμβάχερ, ἐνθ' ἄν. σ. 191.

³⁾ G. Wagner, Carmina graeca medii aevi, Lipsiae 1874, σ. 192.

⁴⁾ Κ. Κρουμβάχερ, ἐνθ' ἄν. σ. 160.

καὶ ἐὰν φονευθῆ τὸ ταΐριον τοῦ καὶ ἀπὸ τὸν κόσμον λείψῃ,
 εἰς δένδρον οὐ καθέζεται νὰ ἔχη χλωρὰ τὰ φύλλα,
 140 νερὸν καθάριον ἀπ' τὴν γῆν ποτὲ οὐδὲν τὸ πίνει·
 πάντοτε εἰς πέτραν κάθεται, θρηνεῖ καὶ οὐχ ὑπομένει·
 τὸν σύντροφόν του ἀναζητεῖ καὶ πνίγει τὸν ἑαυτὸν του¹⁾.

Συγκρίνοντας τὰ βυζαντινὰ ταῦτα κείμενα πρὸς τὰ ἀνωτέρω δημῶδη ἔξσματα καὶ μοιρολόγια τῆς «θλιμμένης τρυγόνας» παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ θέμα τῶν ἐν λόγῳ ἔξμάτων καὶ μοιρολογίων εἶναι συναφὲς πρὸς τὸ τῶν βυζαντινῶν κειμένων. Ὅπως δηλονότι εἰς τὰ ἔξσματα τὸ πουλί (τρυγόνα, πέρδικα κτλ.) ἢ ἡ ἐλαφίνα θρηνοῦν διὰ τὴν ἀπώλειαν προσφιλοῦς των ὑπάρξεως καὶ ὑποβάλλονται εἰς αὐτοτυρανῆσιν, ἔτσι γίνεται καὶ μὲ τὴν τρυγόνα εἰς τὰ ἐκ τοῦ «Φυσιολόγου» καὶ τῶν ἄλλων δημῶδων βυζαντινῶν κειμένων ἀποσπάσματα. Ἐνῶ ὅμως εἰς τὰ βυζαντινὰ κείμενα γίνεται λόγος μόνον διὰ τὴν τρυγόνα, εἰς τὰ ἔξσματα καὶ τὰ μοιρολόγια αὕτη ὑποκαθίσταται καὶ ὑπὸ ἄλλων πουλιῶν καὶ τῆς ἐλαφίνας. Παρὰ τοῦτο τὸ θέμα καὶ εἰς αὐτὰ παραμένει τὸ ἴδιον²⁾. Κατὰ δὲ τὴν λαϊκὴν παράδοσιν τὸ τρυγόνι, ὅταν κεληδῆ, νομίζει κανεὶς «ὅτι κλαίει καὶ διακρίνει εἰς τὴν φωνὴν τοῦ τὸν ἀριθμὸν 18 καὶ λέγει (ὁ λαὸς) ὅτι ἀπώλεσε 18 συγγενεῖς του, διότι ἦτο πρότερον ἀνθρώπος μεταμορφωθεὶς εἰς πτηνόν»³⁾. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ αἰτιολογικὴ αὕτη παράδοσις συμφωνεῖ μὲ τὸν στίχον τοῦ μοιρολογίου (ἀριθ. 3, στίχ. 3) «ποὺ κάνει δεκοχτὼ πουλιά, κανένα δὲν ἀρνιέται».

Ἐὰν τώρα εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερεστέραν σύγκρισιν ἔξμάτων καὶ βυζαντινῶν κειμένων, παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς:

α') Εἰς τὰ ἐκ Λασιδαίας Μεραμβέλου καὶ ἐξ Ἁγίου Γεωργίου Λασηθίου Κρήτης ἔξσματα (ἀριθ. 1, στίχ. 2, ἀρ. 2, στίχ. 6) καὶ εἰς τὰ μοιρολόγια (ἀριθ. 3, στίχ. 3, ἀριθ. 4, στίχ. 17, ἀριθ. 5, στίχ. 3) ὁ θρηῆνος γίνεται ἀπὸ τὸ σαῖνι (καίτοι ἀρπακτικόν), τὸ παγώνι, τὴν τρυγόνα, τὴν ἐλαφίνα καὶ τὸν κοῦκκον διὰ τὴν ἀπώλειαν συζύγου⁴⁾, τέκνου ἢ ἀδελφοῦ. Τὸ αὐτὸ περίπου ἀπαντῶμεν εἰς τὸν «Φυσιολόγον»

1) Δ. Ἰ. Μαυροφρόδου, Ἐκλογή μνημείων τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήνησιν 1866, σ. 329.

2) Διὰ τοῦτο συμπεριέλαβα καὶ τὸ μοιρολόγι τῆς ἐλαφίνας εἰς τὰ ὑπὸ ἐξέτασιν ἔξσματα.

3) ΛΑ ἀριθ. 422 (Ἡπειροθεσσαλία). Ἡ αὕτη παράδοσις ἀναφέρεται καὶ εἰς εἶδος περιστέρως, δεκοχτοῦρας ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὀνομαζομένης.

4) Καὶ ἡ πέρδικα θρηνεῖ διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ συζύγου καὶ καταρᾶται τὸν ἀετὸν ἢ τὸν πετρίτην κατὰ τὸ ἔσμα τῆς β' ὡς ἄνω κατηγορίας. Εἰς δὲ τὸν «Φυσιολόγον» κλαίει διὰ τὰ παιδιά της:

700 Ἡ πέρδικα ποὺ ἔχασε τὰ φᾶ ἐκ τῆς φουλιᾶς της
 τρέχει στὰ ὄρη, στὰ βουνά, στὰς νάπας, στὰ λαγκάδια

(στίχ. 726-728) με τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς αὐτὸν γίνεται λόγος μόνον διὰ τὴν ἀπώλειαν συζύγου, οὐχὶ δὲ τέκνου ἢ ἀδελφοῦ:

*Καὶ ἐὰν λάχη ἐξ αὐτῶν ἕνας νὰ τελευτήσῃ,
εὐθὺς τὸ ὑπομένοντα οὐδὲ σμίγει μὲ ἄλλον,
ἀλλ' ἔχει θροῆνον καὶ κλανθμὸν ἄχρι τῆς τελευτῆς του¹⁾.*

Ὅμοιως ὁ Ὁριγένης, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, λέγει: «καὶ ἡ τρυγὼν ἐνὶ μόνον συνέρχεται» καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «μίμησαι, γύναι, τὴν τρυγὼνα· ἐκείνη γὰρ ἐνὶ ἀνδρὶ μιγεῖσα, ἑτέρω οὐκ ἔτι μείγνται κτλ.»

β') Εἰς τὸ ἐκ Βουρβούρων μοιρολόγι (ἀριθ. 3, στίχ. 6 καὶ 8) ἡ πέρδικα ἢ ἡ τρυγὼν «*κι ὅπου εὖρη μαῦρο κάφαλο, πάει νὰ τὰ βοσκήσῃ*», «*κι ὅπου εὖρη δροσοχόρταρο, μαραίνει καὶ τὸ τρώει*»: ὁμοίως καὶ εἰς τὴν παραλλαγὴν τοῦ μοιρολογίου «*τῆς ἐλαφίνας*» (ἀριθ. 5, στίχ. 6) ὁ κοῦκκος «*κι ἂν εὖρη μαύρη κεραιά, θὰ σκύψῃ νὰ βοσκήσῃ*». Τὰ αὐτὰ περίπου λέγονται εἰς τὸν «Πουλολόγον» (στίχ. 446: *εἰς δένδρον κάλλιτον χλωρὸν οὐ θέλω νὰ καθίσω*) καὶ εἰς τὸν «Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην» (στίχ. 139: *εἰς δένδρον οὐ καθέζεται νὰ ἔχη χλωρὰ τὰ φύλλα*).

γ') Εἰς τὸ ἐκ Λατσίδας ἔξιμα (ἀριθ. 1, στίχ. 3-6) λέγεται διὰ τὸ σαῖνι:

*Μὰ σὰ διψάσῃ καὶ καλὰ καὶ δὲ μπορ' ἀπεράσῃ
βάνει τὸ ποδαράκι ντου καὶ τὸ νερὸ ταράσσει.
Βάνει τὸ ποδαράκι ντου καὶ τὸ νερὸ θελαίνει
καὶ τὴν ἀσκιά ντου δὲ χωρεῖ καὶ πίνει καὶ χορταίνει.*

Ὅμοιως εἰς τὸ ἐκ Βουρβούρων μοιρολόγι (ἀριθ. 3, στίχ. 7) ἡ τρυγὼν:

κι ὅπου εὖρη βρῦση, κροβῦση, θελώνει καὶ τὸ πίνει.

Ἐπίσης εἰς τὸ μοιρολόγι «*τῆς ἐλαφίνας*» (ἀριθ. 4, στίχ. 4):

κι ὅπ' εὖρη γαργαρὸ νερὸ θολώνει καὶ τὸ πίνει.

καὶ κακκαρίζει δυνατὰ, κλαίει διὰ τὰ παιδιὰ της.

Βλ. Ch. Gidel - É. Legrand, ἔ. ἀ. σ. 264, στίχ. 700 κέ.

¹⁾ Εἰς τὸν «Φυσιολόγον» ὡσαύτως ἀναγινώσκουμεν εἰς τὸ κεφάλαιον «περὶ περιστεράς»:

*644 καὶ ὥστε ζῆ τὸ θηλυκόν, ἄλλον οὐδὲν γυρεύει,
εἰμὴ τὸν ἔχει ἐξ ἀρχῆς τὸν ἄρρεναν ἐκεῖνον·
ὁμοίως καὶ ὁ ἄρρενας ἄλλον οὐδὲν πορεύει,
ἀλλ' ὅταν ἀποχωριστοῦν, κάμνονν μεγάλην θλίψιν·
καὶ πάντα πέτονται ὁμοῦ ζευκταὶ οἱ δύο ἀντάμα.*

Βλ. Ch. Gidel - É. Legrand, ἔ. ἀ. σ. 261-2, στίχ. 644 κέ.

᾽Οσαύτως ὁ κοῦκκος (ἀριθ. 5, στίχ. 4-5)

*χρόνια κάνει νὰ πιῇ νερὸ καὶ μήνους νὰ βοσκήσῃ
καὶ ἂν εὖρη ξάστερο νερό, θολώνει καὶ τὸ πίνει.*

Εἰς δὲ τὸ δίστιχον (ἀριθ. 6) λέγεται διὰ τὸ τρυγόνι «π' ὅταν χάσῃ τὸ ταίρι
του, πλιό <του> νερὸ δὲν πίνει».

Τὰ αὐτὰ περίπου ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τὸν «Φυσιολόγον» (στίχ. 735-736),
ὅπου λέγεται διὰ τὴν τρυγόνα:

*καί, ὅταν θῆ νὰ πιῇ νερόν, προῶτα τὸ συνταράσσει
καὶ κάμνει το πολλὰ θολόν, καὶ τότε σκύπτει, πίνει.*

Ἐν δὲ τῷ «Πουολόγῳ» (στίχ. 449):

«εἰς βορκολεάν κάθομαι νερόν θολόν νὰ γέμῃ»

καὶ εἰς τὸν «Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην» (στίχ. 140):

«νερόν καθάριον ἀπ' τὴν γῆν ποτὲ οὐδὲν τὸ πίνει».

Ἐκ τῆς συγκρίσεως ταύτης δυνάμεθα, νομίζω, μετὰ πιθανότητος νὰ εἰκάσω-
μεν, ὅτι τὸ θέμα τῶν ἐξετασθέντων δημοδῶν ἁσμάτων καὶ μοιρολογίων ἔχει ὡς
πρώτην πηγὴν τὸν «Φυσιολόγον», κατόπιν δὲ τὰ ἄλλα δημώδη βυζαντινὰ κείμενα,
ἅτινα, ὡς δημώδη βιβλία, ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ εὐρύτερου κοινού, οὐχὶ δὲ μόνον
ὑπὸ τῶν λογίων. Πιθανῶς δὲ καὶ τὰ φαναριωτικὰ στιχοπλόκια ἀπέρρευσαν ἐκ τῶν
δημοδῶν μοιρολογίων, τὰ ὅποια ἀνώνυμοι ποιηταὶ διεσκεύασαν κατὰ τὴν ἰδικὴν
τῶν ἀντίληψιν καὶ τεχνοτροπίαν¹⁾. Προκειμένου τέλος περὶ τῶν συναφῶν δημο-
δῶν ἁσμάτων τῶν Ἱταλῶν, Γερμανῶν, Ρώσων καὶ Ρουμάνων δύναται, νομίζω,
νὰ λεχθῆ, ὅτι καὶ ταῦτα ἀπὸ τῆς αὐτῆς προῆλθον πηγῆς, ἐφ' ὅσον «κατὰ τὸν μέσον
αἰῶνα ὁ «Φυσιολόγος» διεσκεύασθη εἰς τὴν ἀρχαίαν γερμανικὴν, ἀγγλοσαξωνικὴν,
ἰσλανδικὴν, γαλλικὴν, ρουμανικὴν, σερβικὴν, ρωσικὴν»²⁾ καὶ ἄλλας γλώσσας.

10-12-53

1) Ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ὁ Κ. Κίνδ λέγει περὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθέντος φανα-
ριωτικοῦ στιχοπλοκίου τῆς «θλιμμένης τρυγόνας», ὅτι τὸ ἄσμα «ἐκράτησα ἀπὸ ἑναν Ἑλληνα
ἐκ Κωνσταντινουπόλεως» καὶ ὅτι «θπάρχει ἰδίως εἰς τὰς νήσους τοῦ ἸΑρχιπελάγους». Τοῦτο
ὅμως φερόμενον εἰς τὰ χεῖλη τοῦ λαοῦ θὰ εἶχεν ἀσφαλῶς ἄλλην μορφήν ἀπὸ ἐκείνην, ποῦ
ἔχει ἐν τῇ «Εὐνομίᾳ» τοῦ Κ. Κίνδ (σ. 40).

2) Κ. Κρουμβάχερ, ἔ. ἀ. τ. Γ', σ. 179.